

Research Paper

A Model for the Military Service Policy-making in Iran Using Effective Macro-elements

*Ali Imani¹

1. PhD. in Cultural Policy and Assistant Professor, AJA University of Command and Staff, Tehran, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation: Imani, A. (2020). [Presenting a Model for the Military Service Policy-making in Iran Using Effective Macro-elements (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 10(36), 236-259.

Received: 02 Jan 2019

Accepted: 07 Apr 2020

Available Online: 01 Nov 2020

Key words:

Policy-making, Military service, Army, Iranian society, Iranian geopolitics

ABSTRACT

The current study seeks to provide a useful model of military service policy by using macro-national factors. The research methodology is based on institutional analysis, and the research method is combined. Using the combined research method and expert analysis, formal institutions and their impact on military service policy-making are examined. The researcher explores six major national components that influence military service policy. Socio-cultural status, demographic change of army organizational structure, technological developments, specialization of wars, economic status of society, and Iran's geopolitical status influence military service policy in this study; therefore, the researcher has designed the initial model of research based on these six components. Using the Delphi technique and presenting a questionnaire to the community of experts, the data, the views, and opinions of experts were collected in three rounds. Then, using the binomial test and the correlation test to measure the impact of macro-national components on military service policy, in fact, the original model test. Thus, the final policy model of military service has been approved. This study aimed to present a military service policy model with an emphasis on the socio-cultural situation in Iran. To overcome the problems of military service policy-making, the researcher has provided executive suggestions in military service policy-making.

* Corresponding Author:

Ali Imani, PhD.

Address: AJA University of Command and Staff, Iran.

E-mail: setvat@gmail.com

مقاله پژوهشی

ارائه مدلی برای سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی در ایران با بهره‌گیری از عوامل اثرگذار کلان

* علی ایمانی^۱

۱. دکترای سیاست‌گذاری فرهنگی و استادیار، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش، تهران، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر در پی ارائه مدلی کارآمد از سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی با بهره‌گیری از عوامل کلان ملی است. روش‌شناسی پژوهش مبتنی بر تحلیل نهادی و روش تحقیق ترکیبی است. با استفاده از روش تحقیق ترکیبی و تحلیل خبرگان، نهادهای رسمی و تأثیر آن‌ها بر سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی مورد بررسی قرار می‌گیرند. محقق با مطالعه اکتشافی به استخراج شش مؤلفه کلان ملی می‌پردازد که مؤثر بر سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی هستند. وضعیت فرهنگی اجتماعی، تغییرات جمعیتی، ساختار سازمانی ارتش، تحولات فناوری و تخصصی‌شدن جنگ‌ها، وضعیت اقتصادی جامعه و همچنین وضعیت ژئوپلیتیکی ایران شش عامل اثرگذار بر سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی در این پژوهش است. بنابراین محقق مدل اولیه تحقیق را با ابتنا بر این شش مؤلفه طرح کرده است. سپس با بهره‌گیری از تکنیک دلفی و ارائه پرسش‌نامه به جامعه خبرگان در سه نوبت اقدام به گردآوری دیدگاه و نظریات خبرگان کرده است؛ آن‌گاه با استفاده از آزمون باینومینال و آزمون همبستگی اقدام به سنجش می‌زان تأثیرگذاری مؤلفه‌های کلان ملی بر سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی و درواقع آزمون مدل اولیه کرده است. به این ترتیب مدل نهایی سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی تأیید شده است. هدف از پژوهش ارائه مدلی از سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی با تأکید بر وضعیت فرهنگی اجتماعی ایران بوده است، برای غلبه بر مشکلات سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی و محقق در پایان به ارائه پیشنهادی اجرایی در حوزه سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی پرداخته است.

تاریخ دریافت: ۱۴ دی ۱۳۹۷
تاریخ پذیرش: ۱۹ فروردین ۱۳۹۹
تاریخ انتشار: ۱۲ اردیبهشت ۱۳۹۸

کلیدواژه‌ها:

سیاست‌گذاری،
خدمت‌سربازی،
ارتش، جامعه ایران،
ژئوپلیتیک ایران

* نویسنده مسئول:

دکتر علی ایمانی

نشانی: تهران، دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش.

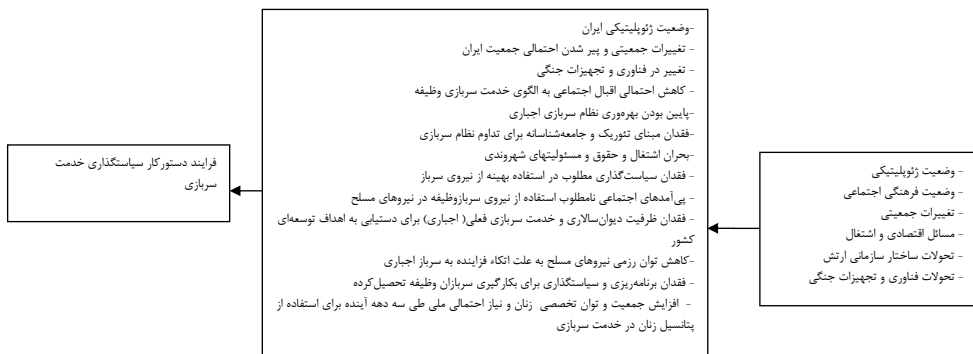
پست الکترونیکی: setvat@gmail.com

مقدمه

سربازی (از دیگر چالش‌ها برای خدمت سربازی در دهه‌های آینده است. هرم جمعیتی ایران نیز برای ۱۴۰۰ خورشیدی به بعد تغییراتی خواهد داشت؛ بنابراین محتمل است که مجموعه این تغییرات با نظام سربازی وظیفه همخوانی نداشته باشد. بر اساس تصویر شماره ۱ محقق شش حوزه کلان ملی را که مؤثر بر سیاست‌گذاری خدمت سربازی هستند بر اساس مطالعه اکتشافی و مصاحبه با خبرگان احصا کرده است. بنابراین سیاست‌گذاری کلان ملی برای سربازی در ایران با سنجش تأثیرگذاری این مؤلفه‌ها طراحی شده است.

اهمیت و ضرورت پژوهش در سیاست‌گذاری سربازی امری آشکار و از دو جنبه مهم است: اول، اهمیت و ضرورت آشکار سیاست‌گذاری خدمت سربازی؛ چون در عرصه‌های مهم در دفاع ملی، سازندگی کشور، آموزش و پرورش، راه‌سازی، آموزش عالی و بهداشت و درمان و سازمان‌های نظامی استفاده از سرباز امری متداول است؛ بنابراین سیاست‌گذاری در این عرصه مهم تعامل دولت ملت ضرورتی عملی به نظر می‌رسد.

1. Evident

تصویر ۱. بیان مسئله سیاستی خدمت سربازی (منبع: نگارنده)

شده بود (Ken Alder, 2010: 20). ارتش‌های پیشین به طور عمده متکی به سربازان مزدور خارجی و یا مالیات‌دهندگان پرورش داده‌شده توسط زمین‌داران فئودالی بودند که وفاداری، انتظام و کارآمدی نظامی آن‌ها به نسبت استانداردهای مدرن بسیار ضعیف‌تر بود (Poutvaara & Wagener, 2009: 12). اوایل سال ۱۵۱۳، فیلسوف ایتالیایی، نیکل ماکیاوولی^۴ نسبت به استفاده از سربازان مزدور خارجی انتقاد داشت و ارتشی را فراخواند که از شهروندانی تشکیل شده باشد که جان خود را در راه دفاع از کشور فدا کنند. اندازه و قدرت مبارزه ارتش فرانسه بعد از انقلاب، قدرت‌های دیگر مانند روسیه و ژاپن را بر آن داشت که از این روش استفاده کنند (Zurcher Erik, 1999: 24). آن‌ها موفق به ساختن ارتش‌های بزرگی شدند که البته منجر به افزایش دامنه جنگ‌های گسترده شد و در جنگ‌های اول و دوم جهانی این گسترده‌گی به اوج خود رسید. به عقیده چارلز تیلی در آن زمان «جنگ‌ها عامل ساخت دولت‌ها و دولت‌ها عامل اصلی جنگ بوده‌اند» (Tilly, 1993). آوردن بخش‌های بزرگی از جمعیت مردان به نهاد ارتش، موقعیتی را فراهم آورد تا آنان را با اندیشه میهن‌پرستی و نظم مدنی آشنا کنند.

یکی از فوائد خدمت سربازی، کمک به یکپارچه شدن ملی، مخصوصاً در ایام جنگ است. خدمت در ارتش بسیاری از جانبداری‌های تنگ‌نظرانه را در هم شکست و به شکل‌گیری حس میهن‌پرستی در افراد کمک کرده است. در نتیجه همواره از ارتش به عنوان «مدرسه ملت» یاد شده است. یکی دیگر از فوائد جانبی خدمت اجباری ملی، نزدیک‌تر کردن جامعه و ارتش به یکدیگر است.

دوم، اهمیت و ضرورت پنهان^۲: دولت‌ها عموماً به دنبال تربیت و جامعه‌پذیری شهروندان در راستای اهداف و ارزش‌های نظام سیاسی حاکم هستند. به نظر می‌رسد خدمت سربازی با تربیت و جامعه‌پذیری شهروندان و تربیت شهروندانی مطیع و مسئولیت‌پذیر در مقابل قانون و دولت، حکومت‌ها را در ایجاد امنیت و انسجام اجتماعی مدد می‌رساند.

صورت‌بندی ادبیات و مفاهیم نظری برای سیاست‌گذاری خدمت سربازی متناسب با وضعیت فرهنگی اجتماعی در ایران نوآوری نظری پژوهش حاضر محسوب می‌شود. طراحی مدل خرد (نظریه‌های سیاستی) خدمت سربازی در ایران نیز نوآوری عملی پژوهش است.

۱. ادبیات موضوع

سربازی در لغت به معنای باختن سر، جان‌فشانی کردن، و تا پای جان در رزم ایستادن است، اما در اصطلاح امروزی خدمت دائمی یا موقت در نیروهای مسلح کشورها، سربازی نامیده می‌شود (دهخدا، ۱۳۷۳: ج ۱۱، ۲۲۱). سربازی اجباری، فراگیری فنون رزم و خدمت نظامی در ارتش یک کشور در زمانی مشخص است؛ در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، انجام خدمت سربازی شرط بر خورده‌ای از حقوق شهروندی است. ارتش نیز لغتی است که در این ایام به مجموع سپاهیان مملکت داده می‌شود (دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۲، ۸۹). سیاست‌گذار اولیه سربازی اجباری، ناپلئون بناپارت^۳ بود. سیاست‌گذاری جدید سربازی منجر به تغییراتی بنیادین میان دولت و مردم شد و بر خلاف ارتش‌های پیشین، ارتش ناپلئون از شهروند سربازان وفادار به حکومت مرکزی تشکیل

2. latent
3. Napeleon bonaparte

4. Niccolo machiavelli

زبان بخش است» از میان می‌رود و جوانان با حس وظیفه‌شناسی بار می‌آیند. «این سربازان که همه توانا، رشید و با عزم تربیت شده‌اند در اطراف مملکت متفرق شده نظم و تربیت، اطاعت قانون، حس انجام وظیفه، حب وطن و خانواده را در هر گوشه تبلیغ می‌کنند» (انتخابی، ۱۳۹۰: ۱۸۳).

رضاخان اجرای نظام سربازگیری اجباری و پیوند ارتش به ملت و تکیه بر نیروی انسانی سرباز را، از مهم‌ترین الزامات تشکیل یک قشون مقتدر در دنیای جدید می‌دانست. نویسنده مجله قشون این رابطه را این‌گونه شرح می‌دهد: «جنگ‌های جدید میان دو پادشاه و برای جهانگیری نیست، میان دو مملکت و دو ملت و برای کسب شرافت و عظمت ملت و توسعه تجارت وطن است. هر ملتی جاهد است که در بازار وسیع دنیا متاع خویش را بفروشد و بدین‌وسیله اسباب آسایش و سعادت‌مندی نفرات مملکت را فراهم کند» (قشون، شماره ۱۳۰۰: ۴). بدین ترتیب نظام سربازگیری از معدود قوانین و اصلاحاتی بود که در محافل سیاسی پایتخت تقریباً همه نخبگان اعم از تجددخواه، اصلاح‌طلب و روحانیون مجلس شورای ملی بر تصویب آن و نقشش در شکل‌دهی یک دولت و ارتش مقتدر و پروژه ملت‌سازی در ایران اتفاق نظر داشتند.

به طور خلاصه مدل سربازی اجباری در قوانین حقوقی ایران به مدل خدمت وظیفه عمومی اشتهار دارد. قدرت تحرک بالا، کمیت نیروی انسانی بالا، هزینه متوسط، تقویت انسجام اجتماعی و هماهنگی ارتش با مردم از نقاط قوت این مدل سربازی است. همچنین قدرت دفاعی متوسط، مهارت ضعیف، ترس از محرومیت، مشکلات اجتماعی و سیاسی در سفر به خارج از کشور از نقاط ضعف این مدل سربازی است (نظری‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۶۰).

به همین ترتیب سربازی در ایران نیز از اهمیت برخوردار است؛ همان‌طور که زندگی در کلان‌شهر تهران بر اساس گفتمان کسب‌وکار است و ارتباطات اجتماعی مفهوم زندگی شهری را تعیین می‌کند، گفتمان حاکم بر سربازی در ایران نیز گفتمان اجبار است. سربازها خود را در این فضای گفتمانی تعریف می‌کنند. محاوره ساده بین سربازان و همچنین محاوره سربازان و فرماندهان معرف حاکمیت گفتمان اجبار است. اجبار است که نوع تربیت، آداب اجتماعی، نگرش و رفتار اجتماعی را تعیین می‌کند و آن را جهت‌دهی می‌کند.

در ایران دوران پهلوی اول، نظام اجباری به عنوان یک پروژه و اقدام و دستور کار مهم، از برنامه‌های حیاتی رژیم جدید و حامیان سیاسی و روشنفکری پهلوی بود. در بحبوحه تصویب قانون نظام وظیفه اجباری در مجلس، روشنفکران تجددخواه حامی رضاخان هم به تکاپو افتاده و این اقدام مترقیانه را برای حال ملت مفید و علاجی برای نفوس و توده‌ها شمردند. از نظر آنان ورزش و مدرسه دو تمهید مهم بود که باید از جانب دولت برای تربیت مردم و ساخته شدن ملت به کار گرفته می‌شد و مدرسه نیز دو قسم بود؛ قسمی از آن مدرسه‌ای است که آداب و اسباب دانایی را به مردم می‌آمोخت و قسم دیگر مدرسه توانایی است. سربازخانه، مدرسه توانایی بود.

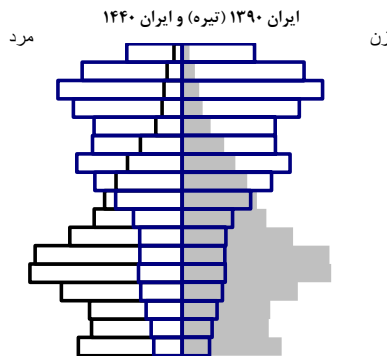
احمد فرهاد از نویسندگان نامه فرنگستان در شماره پنج این نشریه می‌نویسد: «در دوره سربازی چون هر حکمی واجب‌الاطاعه است دیگر سرباز با تردید آشنا نمی‌شود. چون باید جان به کف به جلوی خصم بدود، بیم و هراس ندارد. زندگانی در سربازخانه در قلوب سربازان محبت و برادری تولید می‌کند، (و سرباز) هم‌نوع‌دوستی و وطن‌پرستی می‌آموزد». افزون بر این، از آنجا که در محیط سربازخانه بحث سیاسی و اختلاف عقیده جایی ندارد، «اختلاف عقاید که برای کشور

جدول ۱. یافته‌های پژوهش‌های پیشین که بیانگر پژوهش‌های انجام‌یافته درباره سیاست‌های خدمت‌سربازی است

ردیف	عنوان پژوهش	محقق	دانشگاه	یافته
۱	جنگ و قومیت: سربازان خارجی و سیاست نظامی ایالات متحده در خلال جنگ جهانی اول	نانسی جنتیل فورد	رساله برای دریافت دکترای فلسفه در دانشگاه تمپل در سال ۱۹۹۴ با راهنمایی دکتر کلمنت کاسمر	تلاش برای جامعه‌پذیر کردن و آمریکایی‌سازی سربازان خارجی هدف پژوهش حاضر است.
۲	شهروندی، سربازسازی، خدمت‌سربازی، جنسیت و ملیت (هویت در ترکیه)	عایشه گل آلتمای	رساله از دیپارتمان مردم‌شناسی فرهنگی دانشگاه دوک	این رساله به دولت‌سازی به عنوان یک انقلاب فرهنگی می‌نگرد و آموزش و خدمت‌سربازی را به عنوان سازوکاری محوری در ساخت ترکیه برمی‌شمارد.
۳	خدمت‌سربازی، جامعه‌پذیری سیاسی و توسعه آگاهی‌های اجتماعی	رایان جفری بسون گارسیا	رساله دکتری در دانشگاه ییل در می ۲۰۱۱	هدف رساله با موضوع «خدمت‌وظیفه عمومی، سیاست اجتماعی و توسعه آگاهی‌های مدنی»، آزمون فرضیه‌ای است که «ارتباط بین خدمت‌سربازی و آموزش شهروندی از طریق توسعه شعور مدنی (هوشیاری اجتماعی) را اندازه‌گیری می‌کند». یافته تحقیق تأیید تأثیر خدمت‌سربازی بر ارتقای آموزش شهروندی است.

انجام‌یافته به شرح **جدول شماره ۱** را مورد بررسی و تحقیق قرار داد. پژوهش‌های انجام‌یافته بر بُعد فرهنگی و اجتماعی با رویکرد جامعه‌شناختی و برخی اندیشه‌های تأکید داشتند. اما محقق در پژوهش حاضر

ادبیات نظری در حوزه سربازی به مثابه یکی از ابعاد سیاست‌گذاری اجتماعی در ایران غنای کافی ندارد؛ بنابراین محقق با تمرکز بر پژوهش‌های صورت‌گرفته در سایر دانشگاه‌های جهان، بخشی از تحقیقات

تصویر ۲. پیش‌بینی جمعیت ایران در سال ۱۴۴۰ به کمک نرم‌افزار Demproj

قبیله‌ای و دولت غیرپاسخگو نیرومند است (مصلی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۸۹)؛ بنابراین، این ویژگی فرهنگی اجتماعی در طراحی مدل سیاستی سربازی در ایران نافذ است. اکنون نیز خرده‌فرهنگ سربازی‌گریزی در ایران واقعیتی انکارناپذیر است، برای مثال سربازان یگان تأمین حوزه مرکزی، علائم مرضی به ترتیب اضطراب، افسردگی، خودبیمارانگاری و پرخاشگری را تا اندازه متوسطی از خود نشان داده‌اند؛ به‌ویژه اینکه خودبیمارانگاری توسط سربازان، به میزان زیادی دیده شده است (فرهی بوزنجانی، ۱۳۸۸: ۱۰۵).

ظهور هویت‌های جدید اجتماعی منجر به آنومیک شدن جامعه می‌شود و سیاست‌گذاری خدمت سربازی را با چالش مواجه می‌کند. هر اندازه ابتذال اخلاقی سایه خود را بر سپهر عمومی بگستراند، ارزش‌ها بیشتر و بیشتر به حاشیه جامعه رفته و کمتر در مناسبات اجتماعی نقش ایفا می‌کنند (تاجیک، ۱۳۸۸: ۱۷۳). خودکشی، افزایش اعتیاد، گسترش فساد، جرم و جنایت (شیخاوندی، ۱۳۵۰: ۱۲) مخصوصاً در بین جوانان سیاست‌های خدمت سربازی را با چالش جدی مواجه می‌کند؛ زیرا این رفتارها و نگرش‌های فرهنگی به نهاد غیررسمی تبدیل می‌شود و این نهادها می‌توانند مزاحم سیاست‌گذاری باشند.

در ایران فرد میان دو دسته ارزش‌های فردگرایانه (ارزش‌ها، حقوق و آزادی‌های فردی) و جمع‌گرایانه (خویشاوندی، قوم، طایفه، مصلحت عمومی، بیت‌المال و غیره) سرگردان است (ساروخانی، ۱۳۷۸: ۴۱۷). به نظر می‌رسد ارزش‌های فردگرایانه و جمع‌گرایانه فرهنگ اجتماعی ایرانیان در راستای سربازی‌گریزی به علت ساختار قبیله‌ای جامعه ایران و بی‌اعتمادی جامعه به حکومت مستقر، از قوت و قدمت برخوردار

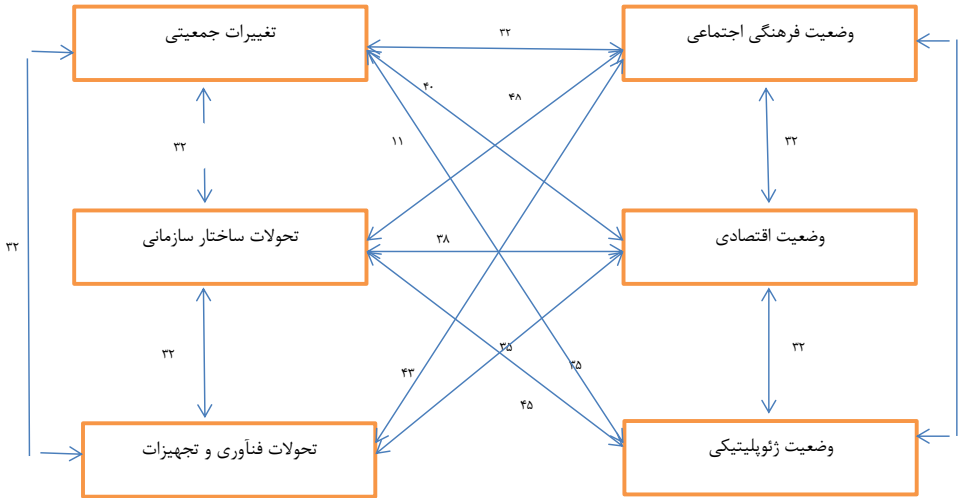
سعی بلیغ در نگاهی جامع به ابعاد شش‌گانه وضعیت اجتماعی فرهنگی ایران برای سیاست‌گذاری خدمت سربازی داشته است و پیشنهادهای سیاستی پژوهش جامع‌تر به نظر می‌رسید. تلاش محقق در مقاله حاضر تحقق در روش سیاست‌گذارانه به عنوان علم عمل دولت برای خدمت سربازی در ایران بوده است.

هدف از پژوهش حاضر ارائه مدلی از سیاست‌گذاری خدمت سربازی برای غلبه بر مشکلات فعلی است؛ بنابراین، متغیرهای شش‌گانه تأثیرگذار بر مدل کلان سیاست‌گذاری خدمت سربازی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۱-۱. وضعیت فرهنگی اجتماعی

وضعیت فرهنگی اجتماعی یک جامعه بستر اصلی تحقق سیاست‌های اجتماعی است، بنابراین جامعه مبتنی بر فرهنگ ملی در ایران منبع اصلی تأمین نیروی انسانی سرباز در ایران است. اینکه روند جامعه‌پذیری جوانان در راستای تحقق سیاست خدمت سربازی است یا خیر در واقع دغدغه‌ای سیاست‌گذارانه است. بنابراین در ادامه بهره‌هایی از وضعیت فرهنگی اجتماعی ایران تقریر می‌شود.

طرح نظام سربازی اجباری در ایران متأثر از تماس با فرهنگ غرب بود. از این رو نهادهای اجتماعی در ایران در ابتدای قرن بیستم به علت ساختار قبیله‌ای، در مقابل سیاست‌گذاری خدمت سربازی و نهادینه شدن سیاست‌های سربازی در جامعه مقاومت کردند. پذیرش خدمت سربازی نیازمند ذهنیت و نگرشی اطاعت‌ورزانه نسبت به قانون و نهاد دولت است. وضعیت فرهنگی اجتماعی ایران به خاطر قدمت نهاد قبیله و حکومت‌های قبیله‌بنیاد به فرهنگ قبیله نزدیک‌تر است تا نهادهای اجتماعی مدرن؛ نگرش مبتنی بر عدم اطاعت از قانون در جامعه‌ای با پیشینه

تصویر ۳. میزان ضریب همبستگی پیرسون بین شاخص‌های پرسش‌نامه بر اساس درصد (منبع: نگارنده)

باشد. جوانان از دو الگوی خانواده (درونی) و جامعه همسالان (بیرونی) اثرپذیری فرهنگی دارند؛ بنابراین ضرورت دارد که سیاست‌گذاران خدمت‌سربازی در راستای تقویت گرایش جامعه مخاطب خدمت‌سربازی، این دو نهاد اجتماعی را مورد توجه قرار دهند.

مهم‌ترین دستاورد و کارکرد «نهاد سربازی» عملیاتی کردن مفاهیمی همچون احساس مسئولیت، وظیفه‌شناسی، نظم، آراستگی، برنامه‌ریزی، دقت، وقت‌شناسی، بالا رفتن روحیه تعاون، همکاری و همیاری، همدردی و از خودگذشتگی است. از جمله پیامدهای فردی آن می‌توان به استقلال جوانان، سلامت جسم و روان، وقت‌شناسی، عزت نفس، رفع خصوصیات فردی نامناسب و قدر خانواده را دانستن اشاره کرد. از کارکردهای اجتماعی سربازی مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. به این معنا که نوعی

۱-۲. تغییرات جمعیتی

آنچه بر سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی در ایران مؤثر است، تغییرات جمعیت‌شناختی ناظر به آینده جامعه و دولت است. کاهش زادوولد، افزایش تمایل به تحصیلات دانشگاهی به خصوص از جانب زنان، ورود چشمگیر زنان به عرصه فعالیت‌های اجتماعی، مسائل اقتصادی و شفاف نبودن آینده برای جوانان، همه دست به دست هم داده‌اند تا تصویری قابل تأمل برای آینده خدمت‌سربازی ترسیم کنند. بنابراین محقق با توجه به تغییرات هرم سنی جمعیت این سؤال را در ذهن دارد: «در افق سال ۱۴۰۰، تعداد مشمولین دارای پتانسیل ورود به خدمت‌سربازی

علا‌ایمانی. ارائه مدلی برای سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی در ایران با بهره‌گیری از عوامل اثرگذار کلان

دولت و هم جامعه در امر سربازی است. سربازی ضمن اینکه یک نهاد نظامی و اجتماعی است یک نهاد اشتغالی و اقتصادی نیز هست؛ زیرا سرمایه‌گذاری نسبتاً کلانی در آن انجام می‌گیرد. آموزش مهارت‌های نظامی‌گری به سربازان هزینه هنگفتی برای نهاد سیاست‌گذار دارد، بنابراین در درازمدت با آموزش و تربیت شهروندان وفادار به نظام سیاسی و افزایش ضریب امنیت ملی، صرفه اقتصادی سربازی برای نهاد سیاست‌گذار باید احراز شود. وضعیت اقتصادی از دو بُعد مورد بررسی و تبیین قرار می‌گیرد: اول، وضعیت اقتصادی دولت و سیاست‌گذاری خدمت سربازی؛ دوم، وضعیت اقتصادی جامعه و سیاست‌گذاری خدمت سربازی.

در ارتباط مقوله اقتصاد با سیاست‌گذاری خدمت سربازی، سه نکته پراهمیت وجود دارد: ۱. جوانان با رویکرد محاسبه عقلایی نگاه اقتصادی مثبتی نسبت به دو سال خدمت سربازی ندارند. ۲. امکان نگاه اقتصادی توأم با تولید ارزش افزوده به دوران خدمت سربازی وجود دارد. ۳. سربازان وظیفه را به تناسب تخصص و تحصیلات می‌توان در سایر نهادهای کشور به کار گرفت و سهم آنان را در تولید سرانه ملی افزود.

بدین‌سان چالش‌های اقتصادی و معیشتی در حوزه نظام وظیفه اجباری شامل عدم تحلیل هزینه‌ها و بودجه خدمت وظیفه عمومی، تأثیرات منفی اقتصادی سربازی بر مشمولان و خانواده‌های آنان، عدم تأمین حداقل‌های اقتصادی برای مشمولان و احساس فقر و تنگدستی در میان آنان، طولانی بودن مدت زمان سربازی در دوران صلح، به تأخیر افتادن در زمان ورود و جذب جوانان به بازار کار و فعالیت‌های اقتصادی است.

دارای چه روندی خواهد بود؟» روندهای کلیدی مؤثر بر آینده مانند احتمال افزایش درگیری‌های داخلی و منطقه‌ای، رشد قدرت و نفوذ بازیگران غیردولتی، شتاب تغییرات فناوری و تغییرات محیط زیستی در کنار رشد ناهمگون جمعیت، افزایش مهاجرت، ارتقای سطح تحصیلات دانشگاهی، تنوع فرهنگی و افزایش مشارکت اجتماعی زنان که به عنوان ستون خانواده مطرح بوده‌اند، خدمت سربازی را با چالش جدی روبه‌رو کرده است (نظری‌زاده، میرشاه‌ولایتی، احمدوند و عبدالملکی، ۱۳۹۰).

در تصویر شماره ۲ به‌وضوح می‌توان دید که در سال ۱۴۴۰ جمعیتی که در سنین سربازی هستند در حدود نصف جمعیت کنونی خواهند بود و به همین دلیل است که وضعیت نیروهای مسلح در آینده با وضعیت نیروهای حال حاضر متفاوت خواهد بود. شاید همین امر لزوم توجه بیشتر به استفاده از این حجم بالای نیروی فعال و جوانی را که هم‌اکنون در حال خدمت سربازی هستند برجسته‌تر می‌کند، تا بهترین استفاده ممکن از این فرصت جمعیتی پدید آید و این میزان زیاد جمعیت سرباز، با برنامه‌ریزی مناسب، در اموری که می‌تواند موجب بهبود زیرساخت‌های کشور شود، مشغول به خدمت وظیفه شوند. بنابراین متغیرهای جمعیتی مؤثر بر سیاست‌های خدمت سربازی را به این شرح می‌توان نام برد: کاهش زادوولد که روند آن از دو دهه پیش آغاز شده و به علت کاهش نرخ باروری در بین زوج‌های جوان، کماکان ادامه خواهد داشت، افزایش جمعیت سالمند در ایران و افزایش جمعیت تحصیل کرده و متخصص در ایران.

۱-۳. وضعیت اقتصادی «جامعه و دولت»

اقتصاد مقوله‌ای است که هم مورد اهتمام نهاد

۴-۱. تحولات فناوری و تجهیزات جنگی

از آنجا که سربازی مقوله‌ای دفاعی است و ابزار جنگیدن سرباز تجهیزات جنگی است، سیاست‌گذار خدمت سربازی باید این مقوله مهم مبتنی بر فناوری را در سیاست‌گذاری خدمت سربازی لحاظ کند. در جنگ‌های نوین بر کاهش تعداد نیروی انسانی ارتش‌ها و افزایش کارایی و توان رزمی آن‌ها تأکید می‌شود؛ بنابراین پیاده‌نظام از تجهیزات و تسلیحات بسیار پیشرفته استفاده می‌کند. سرباز پیاده از تفنگ‌های خودکار، دوربین حرارتی، مسافت‌یاب لیزری، لباس ضدتشنع حرارتی، جلیقه‌های ضدگلوله، پوتین‌های مقاوم در برابر مین‌های ضدنفز، وسایل ارتباطی، کلاه هلمت مجهز به آنتن بی‌سیم و دوربین ویدئویی، نقاب شیشه‌ای ضدگلوله که اطلاعات مورد نیاز منطقه عملیات به صورت دیجیتال بر روی شیشه آن منعکس می‌شود، رایانه مچی بر روی دست و فناوری بهره‌مندی از آن استفاده می‌کند (پرواس، ۱۳۹۰: ۴۵).

اکنون بشر با جنگ نسل چهارم مواجه است (آیین‌نامه جنگ ناهم‌تراز، دافوس آجا، ۱۳۹۰: ۴۵). به نظر می‌رسد سلاح‌های جدید نظامی فقط توسط سربازان حرفه‌ای کاربرد پیدا خواهد کرد و نه سربازان وظیفه‌ای که فقط قرار است به مدت دو سال و یا کمتر خدمت کنند. استفاده از سربازان وظیفه برای به‌کارگیری فناوری‌های نوین، ایده مطلوبی به نظر نمی‌رسد. فرماندهی هوشمند و مدیریت بهینه منابع ایجاد می‌کند که بتوان از جوانان فارغ‌التحصیلی که انگیزه لازم را دارند و از دانش کافی در عرصه‌های مختلف بهره‌مند هستند در بهترین شکل ممکن بهره برد.

۵-۱. تحولات ساختار سازمانی در ارتش

ارتش در ایران، ساختار سازمانی مدرن و پیشتازی دارد و سازمان‌دهی آن مناسب با چارچوب تئوری‌های مدیریت و سازمان است. همچنین قانون اساسی منبعی مهم برای سازمان‌دهی ارتش است و ساختار سازمانی ارتش متناسب با مأموریت آن سازمان‌دهی می‌شود.

ساختار یکی از اجزای سازمان است، که از عنصر پیچیدگی، رسمیت و تمرکز تشکیل شده است (الوانی، ۱۳۸۵: ۹۷). سازمان ارتش مرزهای نسبتاً مشخصی دارد. حدود و ثغور این مرز در قانون اساسی ایضاً شده است؛ اصول ۱۴۳ و ۱۴۴ قانون اساسی ناظر بر وظایف ارتش ج.ا.ا است. در ساختار نیروهای مسلح کشور ایران، خدمت سربازی اجباری وجود دارد. نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران شامل ارتش و سپاه و نیروی پلیس هستند. ساختار سازمانی ارتش علاوه بر تعیین شاکله سازمانی آن، تعیین‌کننده اهداف آن نیز هست.

پیچیدگی، حدود تفکیک درون سازمان را نشان می‌دهد. همچنین به میزان تخصص‌گرایی، تقسیم کار و تعداد سطوح در سلسله‌مراتب سازمان اشاره می‌کند و حد و حدودی که واحدهای سازمانی از لحاظ جغرافیایی پراکنده شده‌اند را نیز تصریح می‌کند. این ویژگی‌ها در سازمان ارتش هویداست. همچنین، حدی که یک سازمان برای جهت‌دهی رفتار کارکنانش، به قوانین، مقررات و رویه‌ها متکی است، رسمیت نام دارد (هچ، ۱۳۸۶: ۲۶۹). تمرکز، به جایی که اختیار تصمیم‌گیری در آنجا متمرکز است، اشاره دارد. در سازمانی مانند ارتش تصمیم‌گیری به‌شدت متمرکز است. بنابراین، ابعاد ساختار سازمانی سه مؤلفه پیچیدگی، رسمیت و تمرکز

بنابراین بر مؤلفه‌های فناوری، و محیط و تأثیری که این دو بر تعیین ساختار دارند تأکید می‌شود. به علت تغییر در محیط و تغییر در فناوری، الگوی جنگ‌های آینده در حال تحول است و این تحول ساختار سازمانی ارتش را در مسیر تغییر قرار می‌دهد. به این ترتیب ساختار سازمانی ارتش نمی‌تواند تدافعی محض باشد؛ چون در مسیر تحول قرار دارد. از طرف دیگر جمیع مؤلفه‌های رسمی بودن، جامعه‌پذیری، تمرکز، تأکید بر قوانین، رویه و شعار در باب سازمان ارتش صدق می‌کند.

در وضعیت کلاسیک، ساختار سازمانی ارتش مبتنی بر سه نیروی رزمی زمینی، هوایی و دریایی است. هر سه نیروی رزمی بر استفاده از سرباز متکی هستند؛ اما نیروی زمینی بیشتر انسان‌محور و دو نیروی هوایی و دریایی تجهیزات‌محور هستند. هم تحولات فناوری و هم تحولات ساختار سازمانی در ارتش الگوی استفاده از نیروی انسانی سرباز را تحت‌الشعاع قرار داده‌اند.

تحول در مدل جنگ آینده، ارتش در ایران را در مسیر تغییر ساختار سازمانی قرار داد. اجرای طرح موسوم به کوچک‌سازی در نیروی زمینی ارتش ج.ا.ا. و متناسب‌سازی ساختار سازمانی با جنگ‌های نوین در این راستا ارزیابی می‌شود. همچنین تحول در استفاده از تجهیزات و اهمیت پیدا کردن جنگ الکترونیک و سیستم‌های جدید دفاع هوایی، نیروی هوایی را در مسیر تحول ساختار سازمانی قرار داد. انتزاع پدافند هوایی از نیروی هوایی و تشکیل سازمان جدید پدافند از جمله این تحولات ساختار سازمانی است. بنابراین مدل جدید خدمت سربازی در ایران متأثر از این تحولات ساختار سازمانی است.

هستند. پیچیدگی به میزان تفکیکی که در سازمان وجود دارد اشاره می‌کند؛ بنابراین سه نوع تفکیک در سازمان وجود دارد؛ تفکیک افقی که میزان یا حد افقی بین واحدها را نشان می‌دهد، تفکیک عمودی که به عمق یا ارتفاع سلسله‌مراتب سازمانی نظر دارد و تفکیک بر اساس مناطق جغرافیایی که به میزان پراکندگی واحدها و امکانات و نیروهای انسانی از لحاظ جغرافیایی اشاره دارد (هچ، ۱۳۸۶: ۲۵۸). تخصص‌گرایی و بخش‌بندی درونی سازمان دلالت بر تفکیک افقی است و افزایش سطوح سلسله‌مراتب سازمانی دلالت بر تفکیک عمودی ارتش دارد.

در ساختار سازمانی ارتش جامعه‌پذیری نیز از اهمیت برخوردار است. جامعه‌پذیری سازمانی در واقع با فرایند رسمی‌سازی کارکنان هم‌پوشانی معنایی و عملی دارد.

برای تسریع فرایند رسمی‌سازی سه مؤلفه خط مشی، آموزش و شعار از اهمیت برخوردار است. خط مشی‌ها خطوط راهنمایی هستند که با آن‌ها تصمیمات اتخاذشده به‌وسیله کارکنان محدود می‌شود. آموزش با ایجاد دوره‌های آموزشی تأمین می‌شود و شعار سازمانی به عنوان یک فن رسمی‌سازی چون تأثیر قوی بر سازمان دارند، مورد استفاده قرار می‌گیرند. شعار به آداب و قواعدی گفته می‌شود که در سازمان نهادی شده و تبعیت از آن‌ها از سوی مدیران و کارکنان نوعی ارزش به شمار می‌آید.

برای تبیین ساختار سازمانی ارتش نظریه‌های معاصر در مورد استراتژی ساختار از اهمیت برخوردار است. انواع چهارگانه سازمان‌های استراتژیک (مایلز و اسنو) عبارت‌اند از: تدافعی، آینده‌نگر، تحلیلگر و انفعالی.

عوامل تعیین‌کننده ساختار از اهمیت برخوردارند؛

۱-۶. وضعیت ژئوپلیتیکی و اقلیمی ایران

شناخت جغرافیا یکی از پایه‌های شناخت سیاست‌گذاری در ایران است، تأثیر ژئوپلیتیک ایران بر سیاست‌های خدمت‌سربازی به عنوان یک عامل از اهمیت برخوردار است؛ به نظر می‌رسد قدرت رقابت ایران در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی و رویکرد جهان‌گرایی / منطقه‌گرایی ایران، بر سیاست‌های خدمت‌سربازی مؤثر است؛ تکثر کشورهای همسایه و حضور تقریباً دائمی قدرت‌های فرامنطقه‌ای در مرزهای پیرامونی ایران بر سیاست‌های خدمت‌سربازی در ایران تأثیر دارد. وضعیت ژئوپلیتیکی ایران که بستر شکل‌گیری منازعات دامنه‌دار تاریخی است و همچنین اشغال این کشور در دو جنگ جهانی، برخورداری از مرزهای دو نیم‌قومیتی و از طرف دیگر ظهور گروه‌های افراطی مذهبی و تعمیق رقابت‌ها و چالش‌های منطقه‌ای، وجود نیروی آماده‌رزمی متکی بر سرباز را به ضرورتی حیاتی برای این کشور تبدیل کرده است.

جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به علایق و منافع جامع در قالب ملاحظات استراتژیکی نظام بین‌الملل، باید سیاست‌گذاری امنیتی خود را با مطالعه و بررسی دقیق ژئوپلیتیک ممالک همسایه و توجه به تقدم کشورهای عراق، ترکیه، جمهوری آذربایجان، بحرین، عربستان، امارات متحده عربی، قطر و کویت و نیز با شناسایی علایق منطقه‌ای سایر کشورهای همجوار تدوین کند و در تهیه و تنظیم سیاست‌های ملی و کلان خود تا آنجا که به محیط استراتژیک بیرونی مربوط می‌شود به ناچار باید سه واقعیت محوری را بپذیرد که عبارت‌اند از: «تراکم تهدیدهای پیرامونی»، «مرزهای کنترل‌ناپذیر با اقوام دولتی» و «فقدان چتر حمایتی بین‌المللی»؛ زیرا این واقعیت‌ها در درازمدت بر امنیت، وحدت ملی و تمامیت ارضی کشور ایران تأثیرات گسترده‌ای به جای می‌گذارند (کریمی‌پور، ۱۳۸۰: ۲۲۰) و سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی نمی‌تواند متأثر از این وضعیت ژئوپلیتیکی نباشد.

۲. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش، چارچوب نظری تحقیق حاضر مبتنی بر نظریه نهادی است، تحلیل نهادی متد نیست، بلکه بستر روش‌شناسی است، اما محقق در «روش تحقیق ترکیبی» از متد برای تجزیه و تحلیل بهره می‌گیرد. نهادها در سیاست‌گذاری از اهمیت بالایی برخوردارند؛ بنابراین بین دو لایه «محیط نهادی» و «ترتیبات نهادی» تمایز وجود دارد. محیط نهادی راهنمای رفتار فرد است؛ اما ترتیبات نهادی درحقیقت همان «ساختارهای سازماندهی‌شده» است. برای تسهیل برقراری یک نظام سربازی خاص، بین طرفین مبادله صورت می‌گیرد. بوروکراسی عمومی، سازمان‌های نظامی و انتظامی، قوانین و آیین‌نامه‌های مصوب مجلس و دولت که مرتبط

ابعاد، شکل، وسعت، وحدت ملی و حتی موجودیت دولت ملت‌ها، امری ثابت و دگرگون‌ناپذیر نیست و تضمینی برای دوام و بقای جاودانی آن‌ها وجود ندارد و سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی در ایران با این وضعیت باید همخوانی داشته باشد. تراکم فراوان تهدیدهای بیرونی، مرزهای طولانی و کنترل‌ناشدنی، ناهمگنی زبانی قومی درونی و پیوندهای بیرونی آن‌ها واقعیاتی نسبتاً پایدار است که همواره بر فضا و محیط استراتژیک ایران غلبه داشته و «موقعیت» کشور را در عرصه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای منعکس می‌کند، اما این چشم‌انداز در صورتی می‌تواند بر امنیت ملی تأثیر گذارد که مورد حمایت «وضعیت» باشد. نگاهی گذرا به روند سیاست‌گذاری امنیتی جمهوری اسلامی، حاکی از سرعت تطابق‌پذیری وضعیت با موقعیت ایران است.

جدول ۲. تست باینومیل برای سؤالات ۱ تا ۱۱ مربوط به بُعد اول (شرایط فرهنگی جامعه ایران)

Binomial Test					
نتیجه آزمون	Sig.	Test Prop.	تعداد (درصد)	گروه	
تأیید	۰/۰۰۵	۰/۵۰	۱۰ (۰/۲۶)	≤ 3	گروه اول
			۲۸ (۰/۷۴)	> 3	گروه دوم
تأیید	۰/۰۳۴	۰/۵۰	۱۲ (۰/۳۲)	≤ 3	گروه اول
			۲۶ (۰/۶۸)	> 3	گروه دوم
تأیید	۰/۰۱۴	۰/۵۰	۱۱ (۰/۲۹)	≤ 3	گروه اول
			۲۷ (۰/۷۱)	> 3	گروه دوم
عدم تأیید	۰/۴۱۸	۰/۵۰	۲۲ (۰/۵۸)	≤ 3	گروه اول
			۱۶ (۰/۴۲)	> 3	گروه دوم
عدم تأیید	۰/۸۷	۰/۵۰	۲۰ (۰/۵۲)	≤ 3	گروه اول
			۱۸ (۰/۴۷)	> 3	گروه دوم
تأیید	۰/۰۰	۰/۵۰	۸ (۰/۲۱)	≤ 3	گروه اول
			۳۰ (۰/۷۹)	> 3	گروه دوم
تأیید	۰/۰۱	۰/۵۰	۱۰ (۰/۲۶)	≤ 3	گروه اول
			۲۸ (۰/۷۴)	> 3	گروه دوم
عدم تأیید	۰/۶۳	۰/۵۰	۲۱ (۰/۵۵)	≤ 3	گروه اول
			۱۷ (۰/۴۵)	> 3	گروه دوم
عدم تأیید	۰/۶۳	۰/۵۰	۲۱ (۰/۵۵)	≤ 3	گروه اول
			۱۷ (۰/۴۵)	> 3	گروه دوم
عدم تأیید	۰/۸۷	۰/۵۰	۲۰ (۰/۵۲)	≤ 3	گروه اول
			۱۸ (۰/۴۷)	> 3	گروه دوم
عدم تأیید	۰/۶۳	۰/۵۰	۲۱ (۰/۵۵)	≥ 3	گروه اول
			۱۷ (۰/۴۵)	$3 <$	گروه دوم

و قواعد و هنجارهای ارزشی جامعه) تفاوت دارند. بنابراین برای سنجش گرایش جامعه‌شناختی به سربازی و فرهنگ ارتباطی جامعه و دولت در ایران از

با سربازی هستند و سایر موافقت‌های قراردادی مثال‌هایی از ترتیبات نهادی رسمی است و با نهادهای غیررسمی (عرف مشترک میان مردم

رویکردهای کیفی و روش تحلیل توصیفی تاریخی و روش تحلیل ثانویه استفاده شده است.

مطالعه ادبیات، متون و پیشینه پژوهش موردنظر، منجر به شناسایی اجزای پیشنهادی برای مدل سیاست‌گذاری سربازی شده که این امر از طریق پرسش‌نامه اولیه و استفاده از تکنیک دلفی و کسب رأی و نظر ۳۸ نفر از خبرگان آزموده شده است. درنهایت بعد از طراحی دو پرسش‌نامه و طی کردن فرایند شش مرحله‌ای تکنیک دلفی و جمع نظر نهایی خبرگان و استفاده از توزیع دوجمله‌ای (بای‌نومیال) مدل کلان سیاست‌گذاری خدمت سربازی طراحی شد. جامعه آماری به شیوه غیرتصادفی هدفمند از متخصصین و خبرگان مرتبط با شش بُعد مطرح در سؤالات و اهداف تحقیق تشکیل شد. ۳۸ نفر خبره در شش حوزه پژوهش مورد مصاحبه قرار گرفتند. پس از مصاحبه و آزمون مدل اولیه، اصلاحات لازم روی مدل انجام گرفت و مدل اصلاح‌شده به عنوان مدل نهایی سیاست‌گذاری نظام سربازی تنظیم شد.

در پژوهش حاضر برای بررسی تأثیر بعدها و شاخص‌های مربوط به هرکدام از مؤلفه‌ها بر سیاست‌گذاری خدمت سربازی از آزمون ناپارامتریک نسبت (دوجمله‌ای) استفاده شد. در طراحی، فرض‌های این آزمون بیانگر عدم تأثیر و بیانگر تأثیر متغیر هستند. با توجه به طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای نظرهای متوسط، خیلی کم و کم به عنوان رویداد عدم موفقیت در یک گروه (Q) و نظرهای زیاد و خیلی زیاد به عنوان رویداد موفقیت در گروه دیگر (P) قرار می‌گیرند. برای پرهیز از تطویل مقاله محاسبات آماری یک بُعد پژوهش ایضاح و نتایج نهایی محاسبات ذکر شد. به این ترتیب روایی و اعتبار مدل آزمون می‌شود.

نتایج آزمون بُعد یکم (شرایط فرهنگی جامعه ایران): همان‌گونه که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود و محقق در قسمت‌های قبل هم به صورت موردی به بررسی و تست کردن سؤالات ۱ تا ۱۱ مربوط به بُعد اول پرسش‌نامه پرداخته است، مشاهده می‌شود که فقط سؤالات ۱، ۲، ۳، ۶، ۷ و ۹ مربوط به بُعد اول با گزارش مقدار sig کمتر از ۰/۰۵ به وسیله تست باینومیال در نرم‌افزار در پرسش‌نامه تأثیرگذار بوده و این ادعا را که این سؤالات مربوط به این بعد هستند می‌توان تأیید کرد.

میزان همبستگی سؤالات پذیرش شده برای شرایط فرهنگی جامعه ایران با استفاده از ضریب همبستگی سؤالات ۱، ۲، ۳، ۶، ۷ و ۱۱ در تست باینومیال مورد پذیرش قرار گرفتند که در سیاست‌گذاری خدمت سربازی در بُعد شرایط فرهنگی جامعه مؤثر هستند، حال با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون به بررسی میزان همبستگی بین این سؤالات پرداخته شده است (تصویر شماره ۳) و اینکه میزان پاسخ‌گویی به هر سؤال چقدر در سؤال دیگر تأثیر دارد (جدول شماره ۳).

تأثیر گزاره‌های تأییدشده به روش پیش‌گفته بر سیاست‌گذاری خدمت سربازی در پنج بُعد دیگر پژوهش به شرح زیر است.

در بُعد دوم (تغییرات جمعیت‌شناختی) همه گزاره‌های (ارتقای توان تخصصی زنان، سالمند شدن جمعیت در ایران، افزایش جمعیت مشمولان تحصیل‌کرده) با گزارش مقدار Sig کمتر از ۰/۰۵ به وسیله تست باینومیال در نرم‌افزار تأیید شد.

در بُعد سوم (تغییرات اقتصادی) محاسبه هزینه‌فرصت اقتصادی توسط مشمولان، بودجه خدمت سربازی و توانایی اقتصادی نهاد دولت، تأیید شد.

جدول ۳. میزان همبستگی سؤالات در بُعد اول

میزان همبستگی					
سؤال اول	سؤال دوم	سؤال سوم	سؤال ششم	سؤال هفتم	سؤال یازدهم
۱/۰۰	۰/۳۷	۰/۳۵	۰/۲۴	۰/۴۹	۰/۶۲
همبستگی پیرسون Sig	۰/۰۲	۰/۰۳	۰/۱۴	۰/۰۰	۰/۰۰
سؤال دوم	۱/۰۰	۰/۴۱	۰/۵۵	۰/۴۶	۰/۴۸
همبستگی پیرسون Sig	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
سؤال سوم	همبستگی پیرسون Sig	۱/۰۰	۰/۴۹	۰/۶۸	۰/۵۰
همبستگی پیرسون Sig	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
سؤال ششم	همبستگی پیرسون Sig	۱/۰۰	۱/۰۰	۰/۶۳	۰/۴۰
همبستگی پیرسون Sig	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
سؤال هفتم	همبستگی پیرسون Sig	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۰/۶۴
همبستگی پیرسون Sig	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
سؤال یازدهم	همبستگی پیرسون Sig	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰
همبستگی پیرسون Sig	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰

در مرزهای پیرامونی ایران، موقعیت جغرافیایی، طول مرزها، وضع همسایگان، وسعت جغرافیای سرزمینی و موقعیت دوگانه بری / بحری ژئوپلیتیک تأیید شد.

همچنین نمودار همبستگی ابعاد شش گانه مؤثر بر سیاست گذاری خدمت سربازی به شرح ذیل است:

۳. یافته‌های پژوهش

در جدول شماره ۴ بعد ابتدا جدول ابعاد و فرض‌های تأییدشده به وسیله آزمون باینومیال برای پرسش‌نامه ارائه شده و سپس اجزای مدل سیاست گذاری خدمت سربازی مبتنی بر مؤلفه‌های کلان ملی در ایران ارائه شده است. از مجموع ۵۴ گزاره پیشنهادی و مستخرجه از ادبیات پژوهش و نظر خبرگان در نهایت ۲۵ مؤلفه برای شش بُعد

در بُعد چهارم (وضعیت فناوری و تجهیزات جنگی) پیشرفت فناوری و جنگ افزار، و تغییر در ماهیت تهدیدات و صحنه جنگ‌های نوین، تأیید شد.

در بُعد پنجم (تحولات ساختار سازمانی) تمرکزگرایی در ساختار سازمانی ارتش، ساختار اداری سلسله‌مراتبی ارتش، تعدد نهادها و سازمان‌های نظامی سربازپذیر، اتکای توان رزمی ارتش به نیروی انسانی وظیفه، سبک فرماندهی در سازمان ارتش، و حداکثرسازی تناسب بین رشته‌های تحصیلی و وظایف محوله، تأیید شد.

در بُعد ششم (وضعیت ژئوپلیتیکی و اقلیمی) تهدیدات امنیتی، نظامی، مذهبی و فرهنگی فرامرزی، حضور تقریباً دائمی قدرت‌های فرامنطقه‌ای

تحقیق مبتنی بر این مؤلفه‌هاست؛ همچنین ارتباط این مؤلفه‌ها با یکدیگر و در نهایت گزاره استخراجی از این مؤلفه اهمیت دارد. چون سیاست‌های پیشنهادی

سیاست‌گذاری خدمت‌سربازی تأیید شد. معنای مؤلفه‌های تأییدشده و در واقع ارتباط معنایی این مؤلفه‌ها از اهمیت برخوردار است؛ زیرا مدل نهایی

جدول ۴. ابعاد و شاخص‌های تأییدشده و گزاره‌های استخراجی

ابعاد تأییدشده، گزاره‌ها و مفاهیم استخراجی			
ابعاد	مؤلفه‌های تأییدشده	گزاره استخراجی	مفهوم استخراجی
بعد وضیعت فرهنگی اجتماعی	یکپارچه‌سازی گروه‌های قومی در ارتش با انجام خدمت‌سربازی	انجام خدمت‌سربازی عاملی برای یکپارچه‌سازی گروه‌های قومی در ایران است	اقوام و مذاهب
	منزلت اجتماعی سربازان در جامعه	منزلت اجتماعی مطلوب سرباز در جامعه عاملی برای گرایش به خدمت‌سربازی در جامعه است	منزلت اجتماعی سرباز
	اطاعت‌پذیری و وفاداری به قانون و نظام سیاسی	منزلت سازمانی نامطلوب سرباز در نهاد سربازپذیر عاملی برای سربازی‌گریزی مشمولان است	منزلت سازمانی سرباز
	اطاعت‌پذیری و وفاداری به قانون و نظام سیاسی	اطاعت‌پذیری و وفاداری به قانون و نظام سیاسی عاملی برای گرایش به انجام خدمت‌سربازی است	قانون‌پذیری مشمولان
	میهن‌دوستی و انگیزه انجام خدمات ملی	پهره‌گیری از معافیت سربازی به صورت شبه‌قانونی توسط مشمولان متصل به قانون‌های قدرت عاملی برای سربازی‌گریزی در جامعه است	مشمولان رانت‌جو
	میهن‌دوستی و انگیزه انجام خدمات ملی	انگیزه خدمات ملی و میهن‌دوستی عاملی برای گرایش به انجام خدمت‌سربازی است	میهن‌دوستی مشمولان
	تقویت روحیه تعاون، وحدت و انسجام ملی	روحیه تعاون، وحدت و انسجام ملی عاملی برای گرایش به انجام خدمت‌سربازی است	همکاری‌جویی
	ارتقای توان تخصصی زنان و حق حاکمیت ملی در استفاده از توان تخصصی زنان در قالب طرح سربازی	حق حاکمیت ملی در استفاده از توان تخصصی زنان عاملی برای توسعه شمولیت سربازی به جامعه زنان است	زنانه شدن سربازی
	سالمندشدن جمعیت در ایران	سالمند شدن جمعیت در ایران ورود نیروی انسانی سرباز به سازمان‌های سربازپذیر را تقلیل می‌دهد	دموگرافی مشمولان
	افزایش جمعیت مشمولان تحصیل‌کرده در ایران	سربازان وظیفه تحصیل‌کرده سازمان‌های سربازپذیر را با تغییر و تحول سازمانی مواجه می‌کند	سربازان یقه‌سپید
بعد تغییرات جمعیتی	افزایش مشارکت اجتماعی زنان و نیاز احتمالی ملی به استفاده از پتانسیل زنان به عنوان سرباز	افزایش مشارکت اجتماعی زنان دایره شمولیت سربازی به زنان جامعه را موضوعیت می‌بخشد	زنانه شدن سربازی
	کاهش زادوولد در ایران	کاهش زادوولد در ایران ورود جوانان به خدمت سربازی در سازمان‌های سربازپذیر را تقلیل می‌دهد	دموگرافی مشمولان

ابعاد تأییدشده، گزاره‌ها و مفاهیم استخراجی			
ابعاد	مؤلفه‌های تأییدشده	گزاره استخراجی	
بعد وضعیت اقتصادی ایران	محاسبه هزینه فرصت اقتصادی توسط مشمولان	محاسبه هزینه فرصت اقتصادی دوران خدمت زیرپرچم، انگیزه مشمولان برای انجام خدمت سربازی را تقلیل می‌دهد	
	بودجه خدمت سربازی برای نهاد سربازپذیر	بودجه خدمت سربازی و چگونگی تأمین آن، نهاد سربازپذیر را با دشواری در اجرا مواجه می‌کند	
	بنیه اقتصادی نهاد دولت	بنیه اقتصادی نهاد دولت در کنار نهادهای غیردولتی برای تأمین بودجه خدمت سربازی مطلوبیت دارد	
		ضعف بنیه اقتصادی نهاد سیاست‌گذار و نهاد سربازپذیر در تأمین بودجه و فروش سربازی معافیت مشمولان ذی‌نفوذ و بهره‌مند را در پی دارد	
	بعد تحولات فناوری و تجهیزات جنگی	پیشرفت فناوری و جنگ‌افزار	پیشرفت فناوری و جنگ‌افزار ضرورت به‌کارگیری سرباز متخصص را افزایش داده است
		تغییر در ماهیت تهدیدات و صحنه جنگ‌های نوین	تغییر در ماهیت تهدید و ظهور جنگ‌های نوین ضرورت تقویت مهارت جنگ در جامعه ملی را تقویت کرده است
		تمرکزگرایی در ساختار سازمانی ارتش	ساختار سازمانی متمرکز ارتش برای اجرای سیاست‌های سربازی مناسب متحول شود
		ساختار اداری سلسله‌مراتبی ارتش	ساختار اداری سلسله‌مراتبی ارتش متناسب با سیاست تربیت سرباز چابک متحول شود
	بعد تحولات ساختار سازمانی ارتش	تعدد نهادها و سازمان‌های نظامی سربازپذیر و اعمال رویه‌های متفاوت در حوزه سبک زندگی سربازی	اعمال رویه متفاوت در سبک زندگی سربازی در نهادهای سربازپذیر، تنظیم یک آیین‌نامه مشترک برای زندگی سربازی را الزامی می‌کند
		اتکای توان رزمی ارتش به نیروی انسانی وظیفه	توان رزمی نیروی زمینی ارتش بر نیروی انسانی وظیفه متکی است
سبک فرماندهی در سازمان ارتش		سبک فرماندهی مطلوب در سازمان ارتش، بهره‌وری سیاست‌های خدمت سربازی را افزایش می‌دهد	
حداکثرسازی تناسب بین رشته‌های تحصیلی و وظایف محوله		به‌کارگیری سرباز متناسب با مهارت و رشته تحصیلی بهره‌وری سیاست‌های سربازی را ارتقا می‌دهد	
		به‌کارگیری سربازان امربر برای امور شخصی کارکنان رسمی در نهادهای سربازپذیر بهره‌وری سیاست‌های سربازی را تقلیل می‌دهد	

ابعاد تأییدشده، گزاره‌ها و مفاهیم استخراجی			
ابعاد	مؤلفه‌های تأییدشده	گزاره استخراجی	مفهوم استخراجی
بعد وضعیت ژئوپلیتیک ایران	تهدیدات امنیتی، نظامی، مذهبی و فرهنگی فرامرزی	تهدیدات امنیتی و فرهنگی تداوم خدمت سربازی را ضروری می‌نماید	تهدیدات محیطی
	حضور تقریباً دائمی قدرتهای فرمانطقه‌ای در مرزهای پیرامونی ایران	حضور دائمی قدرتهای فرمانطقه‌ای در مرزهای پیرامونی ایران، تداوم خدمت سربازی را الزامی می‌نماید	موقعیت جهانی
	موقعیت جغرافیایی، طول مرزها، وضع همسایگان	موقعیت جغرافیایی، طول مرزها و وضعیت همسایگان، تداوم خدمت سربازی را الزامی می‌نماید	محیط منطقی‌های
	وسعت جغرافیای سرزمینی و موقعیت دوگانه بری/بحری ژئوپلیتیک ایران	وسعت جغرافیای سرزمینی و موقعیت دوگانه بری/بحری تداوم خدمت سربازی را ضروری می‌نماید	وسعت سرزمینی

جمعیت، سازمان، ژئوپلیتیک و تجهیزات و فناوری را در سیاست‌های خدمت سربازی نشان می‌دهد. بر اساس نتایج ادراکی و عملکردی در پژوهش حاضر، توجه و حساسیت نهادی به مقوله سیاست‌گذاری خدمت سربازی محسوس‌تر و ملموس‌تر می‌شود.

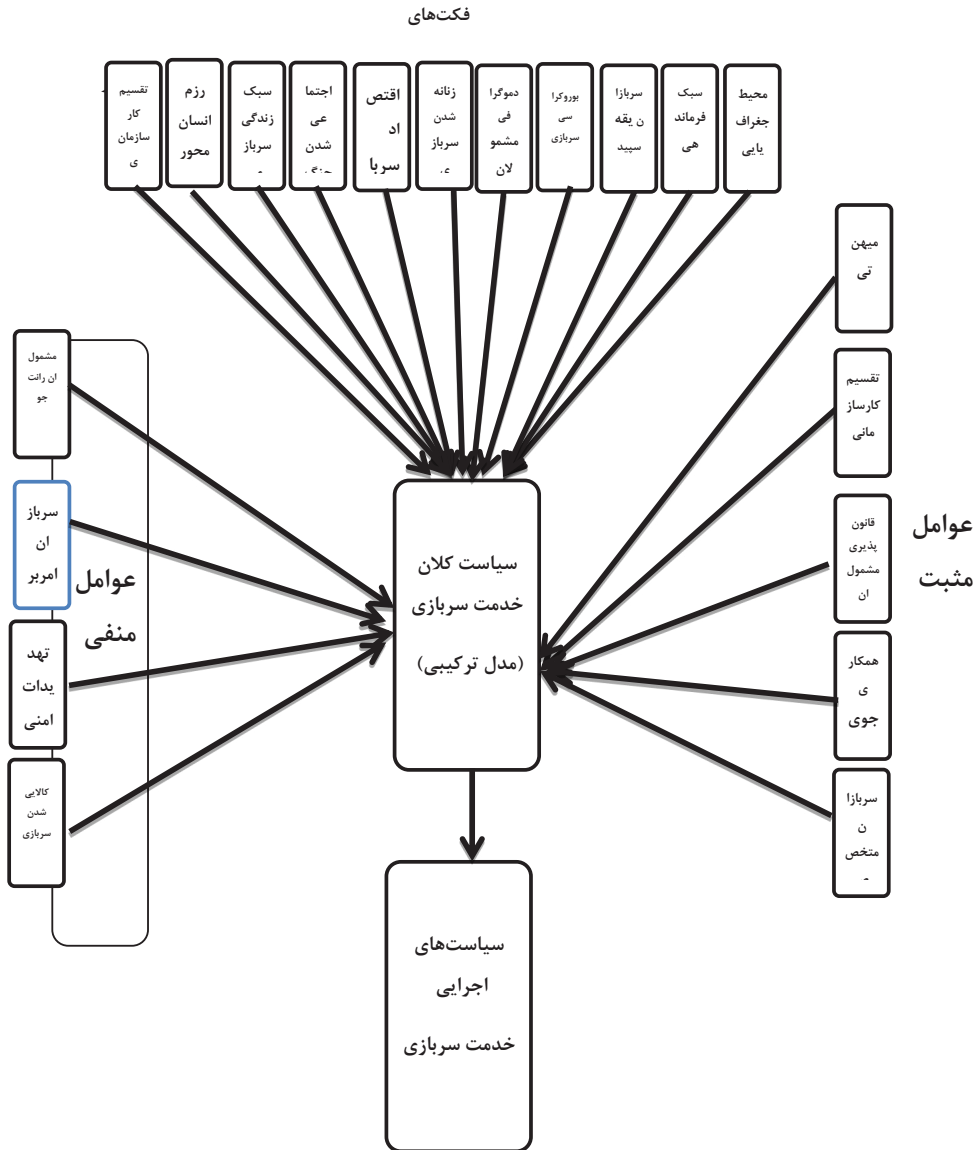
ارتقای سطح همبستگی بین نهاد اجتماعی و نهاد دولت با سیاست‌گذاری مطلوب خدمت سربازی از اجزای پازل مفهوم سیاست‌گذاری جامع است که زمینه کارآمدی نهادهای سربازپذیر و همچنین رضایتمندی اجتماعی را فراهم می‌آورد که می‌تواند دارای آثار مطلوب و مثبتی در سطح ملی باشد.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

ضعف ادبیات نظری در حوزه مطالعات خدمت سربازی و همچنین سیاست‌گذاری‌های اجتماعی در ایران از محدودیت‌های پژوهش حاضر بود. این پژوهش با هدف طراحی مدلی برای سیاست‌گذاری خدمت سربازی در ایران انجام گرفت. پژوهش حاضر به این موارد در سیاست‌گذاری خدمت سربازی اشاره می‌کند: مطلوبیت‌گرایی، توجه به مقوله فرهنگ و

مبتنی بر این مؤلفه‌هاست. از این رو محقق در جدول شماره ۴ به مدد انتزاع ذهنی و استدلال به ارائه گزاره‌های نهایی پرداخته است.

۲۲ مفهوم از پژوهش از جدول شماره ۴ استخراج شده است؛ برخی از مفاهیم دارای تأثیر مثبت بر سیاست‌های خدمت سربازی هستند مانند میهن‌دوستی، تقسیم کار سازمانی، قانون‌پذیری مشمولان. برخی دارای تأثیر منفی بر سیاست‌های خدمت سربازی هستند مانند کالایی شدن سربازی، مشمولان رانت‌جو، سربازان امربر. برخی از مفاهیم نیز به عنوان فکت‌های مؤثر بر سیاست‌گذاری خدمت سربازی هم می‌توانند عاملی مثبت برای سیاست‌های مطلوب و مؤثر سربازی باشند و هم می‌توانند تهدیدی برای سیاست‌های مطلوب و مؤثر سربازی باشند مانند محیط، سبک فرماندهی، سربازان یقه‌سپید و سربازان متخصص؛ بنابراین سیاست‌های اجرایی خدمت سربازی منتج از مدل پیشنهادی مبتنی بر این مفاهیم استخراجی است و در تصویر شماره ۴ مدل پیشنهادی ارائه می‌شود: مدل ارائه‌شده میزان اهمیت فرهنگ، اقتصاد،

تصویر ۴. الگوی نهایی مبتنی بر مفاهیم استخراجی برای سیاست‌گذاری خدمت سربازی در ایران

رزمی در صورت تمایل و داشتن مهارت کارآفرینی از ارتش منتزع و اقدام به تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد کنند و در امور زیست‌محیطی، مسائل مربوط به بحران خشکسالی و بحران آب و غیره فعالیت کنند و بازخورد فعالیت را به عنوان مابازای خدمت دوران سربازی به نهاد سربازپذیر ارائه شود.

- برای زنان تحصیل کرده که از امکانات عمومی و بیت‌المال در راستای کسب مهارت و تخصص بهره‌مند بوده‌اند و پتانسیل فعالیت اجتماعی دارند سیاست خدمت ملی اجرا شود. در سیاست خدمت ملی سرباز الزاماً آموزش رزمی نمی‌بیند.

- از ظرفیت بخش خصوصی و نهادهای حرفه‌ای جامعه برای کاهش بار مالی دولت در خدمت سربازی استفاده شود (برای مثال مالیات ایجاد امنیت در دریا و خشکی و مرزها توسط نیروهای نظامی از بخش خصوصی نافع دریافت شود).

- اعتبارات بازسازی و نوسازی پادگان‌های آموزشی نظامی از طریق درآمدهای مالیاتی بخش خصوصی تأمین شود.

- سربازخانه بخشی از فضای زندگی شهری محسوب شود و برای زیباسازی محیط پادگان، آسایشگاه، کتابخانه و نمازخانه اعتبارات تخصصی از نهادهای ذی‌ربط دولتی مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شهرداری دریافت و صرف امور مربوطه شود.

- نهاد دولت با تعلیق سیاست فروش خدمت سربازی از کلایی شدن خدمت سربازی جلوگیری کند

- نظام جامع تخصصی خدمت سربازی استقرار یابد.

جامعه، تغییرات جمعیتی، رواج مفاهیمی همچون جنگ سایبری، عملیات روانی، تخصصی شدن جنگ‌ها، گسترش جنگ‌های منطقه‌ای، اهمیت مقوله اقتصاد، تحولات ساختار سازمانی ارتش و کوچک‌سازی و چابک‌سازی لشکرهای پیاده، محوریت نیروی انسانی سرباز در نیروی زمینی و غیره.

امروز سیاست‌گذاری خدمت سربازی امری است اجتماعی و دولتی، بنابراین پژوهش حاضر با نگاهی نهادی و با تأکید بر نهادهای رسمی و غیررسمی به ارائه مدل متناسب و اثربخش در این باره پرداخت. پیشنهادهای خرد سیاستی با توجه به ابعاد تأییدشده پژوهش به شرح ذیل ارائه می‌شود:

- بخش خصوصی و نهاد دولت با اقدامات فرهنگی غیراجباری بخشی از سیاست‌های فرهنگی و ورزشی انسجام‌بخش ملی را متوجه سربازخانه‌ها کند.

- از طریق نهاد سیاست‌گذار سیاست‌های ذیل اجرایی شوند:

الف) بیمه خدمات درمانی خانواده مشمولان و سربازان وظیفه در مدت انجام خدمت سربازی تضمین شود.

ب) آموزش‌های حرفه‌ای و مهارتی در دوران خدمت سربازی اجرا شود.

ج) امکانات ورزشی، تفریحی و رفاهی درون‌پادگانی در دوران خدمت سربازی ایجاد شود.

- قوانین جامعی جهت نظارت بر راه‌های قانونی سربازی‌گریزی شهروندان ذی‌نفوذ کشور مصوب و اجرا شود.

- مشمولان تحصیل کرده پس از طی دوران آموزش

- سربازخانه‌های خارج از مرکز تقویت شود؛ به طوری که هیچ سربازخانه خارج از پایتخت نباید به عنوان منطقه محروم و محل انتقال سرباز خاطی تلقی شود.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

این مقاله فاقد کد اخلاق است.

حامی مالی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «ارائه مدلی برای سیاست‌گذار خدمت سربازی متناسب با وضعیت فرهنگی اجتماعی ایران» است که در گروه علوم سیاسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی در بهار ۱۳۹۵ ارائه شد. حامی مالی رساله دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش ج.ا.ا است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسنده این مقاله تعارض منافع ندارد.

تشکر و قدردانی

از دکتر حسین ولیوند زمانی، رئیس دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش، دکتر کیومرث اشتریان و دکتر علی‌اصغر قاسمی و استادان راهنمای گران قدر رساله در دوره دکتری قدردانی می‌شود. از ناخدا یکم، غلامرضا رحیمی‌پور، کارشناسی نیروی انسانی وظیفه در ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ا نیز قدردانی می‌کنم.

- امکان سربازی به صورت غیرحضوری و دورکاری متناسب با تخصص‌های جنگ سایبر و جنگ در فضای مجازی تسهیل شود.

- سبک‌نگهبانی سربازان و گروه‌های گشتی شبانه با استفاده از فناوری و تجهیزات نوین دید در شب تغییر یابد.

- گردان سربازان جنگ سایبری تشکیل شود.

- سیاست حرفه‌ای‌گری در نیروهای مسلح جهت اثربخشی آموزش و به‌کارگیری توان دفاعی کشور به صورت موازی با سیاست خدمت سربازی اجباری پیگیری شود. در راستای سیاست حرفه‌ای‌گری:

الف) نیروی هوایی ارتش با توجه به ساختار تجهیزات محور آن و نیاز آن سازمان به نیروی انسانی ماهر و حرفه‌ای، سیاست سربازی حرفه‌ای را عملی کند.

ب) نیروی دریایی ارتش با توجه به ساختار تجهیزات محور آن و نیاز به نیروی انسانی ماهر و فنی و عملیاتی، سیاست استفاده از سرباز حرفه‌ای در دریاها را در دستور کار قرار دهد.

- در طرح مشاغل سازمانی، مشاغل خدماتی به گونه‌های پیش‌بینی شود که امکان برون‌سپاری بخش خدمات به شرکت‌های خدماتی فراهم شود.

- بهره‌گیری از سرباز در بخش خدمات به صورت داوطلبانه باشد، بنابراین در راستای جلوگیری از بهره‌گیری از نیروی انسانی به عنوان امریر، قوانین جامعی تصویب شود.

- امکان‌سنجی تشکیل یگان‌های رزمی با مأموریت برون‌مرزی و حفظ صلح به وسیله بخش خصوصی انجام شود.

منابع فارسی

کریمی پور، ی. (۱۳۸۰). *مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان* (منابع تنش و تهدید). تهران: نشر جهاد دانشگاهی واحد خوارزمی.

متشکری، س. (۱۳۸۸). روحیه سربازی از نگاه روانشناسی. قابل دسترس در: https://www.aftabir.com/articles/view/applied_sciences/psychobiology/c12c1239705470_soldier_ship_p1.php/

میرزایی، م. (۱۳۸۴). *جمعیت و توسعه با تاکید بر ایران* (ده مقاله). تهران: مرکز مطالعات جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.

نظری‌زاده، ف.، میرشاه‌ولایتی، ف.، احمدوند، ع. م. و عبدالملکی، ی. (۱۳۹۰). *آینده‌پژوهی خدمت سربازی در جمهوری اسلامی ایران* (روندهای کلان در افق پانزده ساله). *فصلنامه راهبرد دفاعی*، ۹(۳۴)، ۵۵-۸۴.

اشتریان، ک. (۱۳۸۶). *سیاست‌گذاری عمومی در ایران*. چاپ ۱. تهران: میزان.

الوانی، س. م. (۱۳۸۷). *تصمیم‌گیری و تعیین خطمشی دولتی*. چاپ ۱۳. تهران: سمت.

الوانی، س. م.، و شریف‌زاده، ف. (۱۳۹۲). *فرآیند خطمشی‌گذاری عمومی*. چاپ ۹. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.

امانی، م. (۱۳۷۹). *مبانی جمعیت‌شناسی*. تهران: سمت.

انتخابی، ن. (۱۳۹۰). *ناسیونالیسم و تجدد در ایران و ترکیه*. تهران: نگاره آفتاب.

ایران‌نژادپاریزی، م. (۱۳۸۲). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*. تهران: مدیران.

ترابی، ی.، نادری، ا.، و محبوبی‌منش، ح. (۱۳۸۴). *نظام وظیفه عمومی در ایران، مسائل و پیشنهادها* (گزارش توجیهی). قابل دسترس در: <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/732312>

تسلیمی، م. س. (۱۳۹۲). *تحلیل فرآیندی خطمشی‌گذاری و تصمیم‌گیری*. چاپ ۵. تهران: سمت.

حافظ‌نیا، م. ر. (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*. تهران: سمت.

دهخدا، ع. ا. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا، دوره کامل (۶۱ جلدی)*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

رستمی، م. (۱۳۷۸). *فرهنگ واژه‌های نظامی*. تهران: ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران.

ستادبزرگ ارتشتاران. (بی‌تاریخ). *تاریخ ارتش نوین ایران*. ۱۵۴.

شریف‌النسیبی، م. (۱۳۷۵). *گزارش تحقیقی: چرخه توسعه: راهنمای رشد شتابان توسعه اقتصادی - صنعتی کشورهای جنوب شرقی آسیا*. تهران: رسا.

شریفی، ع. (۱۳۸۱). *خدمت سربازی بعنوان نهاد اجتماعی و بررسی کارکردهای آن*. *فصلنامه مدیریت نظامی*، ۸(۸)، ۸۶-۷۱.

شیخ‌نوری، م. ا. (۱۳۸۵). *تغییر ساختار ارتش ایران از سنتی به مدرن*. *ماهنامه زمانه*، ۲۵(۲۰)، ۳۰-۲۰.

References

- Alvani, S. M. (2008). [Public policy-making (Persian)]. 13th Ed. Tehran: SAMT. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/563355>
- Alvani, S. M., & Sharifzadeh, F. (2013). [Public policy making prosee (Persian)]. Tehran: Allameh Tabatabaee University.
- Amani, M. (2000). [Principles of demography (Persian)]. Tehran: SAMT. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/611425>
- Ashtarian, K. (2007). [Public policy in Iran (Persian)]. 1st Ed. Tehran: Mizan. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1160241>
- Dehkhoda, A. A. (1998). [Dictionary of Dehkhoda (Persian)]. Tehran: University of Tehran Press. https://press.ut.ac.ir/book_979.html
- Entekhabi, N. (2011). [Nationalism and modernity in Iran and Turkey (Persian)]. Tehran: Negareh Aftab. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/2274468>
- Hafeznia, M. R. (2010). [An introduction to the research method in humanities (Persian)]. Tehran: SAMT. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/2296034>
- Iran Nejad Parizi, M. (2003). [Research methods in the social sciences (Persian)]. Tehran: Modiran. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/712919>
- Karimipour, Y. (2001). [Introduction to Iran and its neighbors (sources of tension and threat) (Persian)]. Tehran: Academic Center for Education, Culture and Research, Kharazmi Branch.
- Keller, K., Poutvaara, P., & Wagener, A. (2009). Military draft and economic growth in OECD countries. *Defence and Peace Economics*, 20(5), 373-93. [DOI:10.1080/10242690802332994]
- Kelty, R., Kleykamp, M., & Segal, D. R. (2010). The military and the transition to adulthood. *The Future of Children*, 20(1), 181-207. [DOI:10.1353/foc.0.0045] [PMID]
- Motashakeri, S. (2009). [Soldiership spirit from a psychological point of view (Persian)]. Retrieved from https://www.aftabir.com/articles/view/applied_sciences/psychobiology/c12c1239705470_soldier_ship_p1.php/
- Nazarizadeh, F., Mirshah Velayati, F., Ahmadvand, A. M., & Abdolmaleki, Y. (2011). [Futurology of military service in the Islamic Republic of Iran: Macro-trends in a 15-year outlook (Persian)]. *Defense Strategy*, 9(34), 55-84. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=151934>
- Roštami, M. (1999). [Dictionary of military terms & expressions (Persian)]. Tehran: Joint Staff of the Islamic Republic of Iran Army. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/596396>
- Sharifi, A. (2002). [Military service as a social institution and review of its functions (Persian)]. *A Research Quarterly in Military Management*, (8), 71-86. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/831735/>
- Sharif Al-Nasabi, M. (1996). [Research report: Development cycle: A guide to the rapid growth of economic-industrial development in Southeast Asia (Persian)]. Tehran: Rasa. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/724385>
- Sheikh Nouri, M. A. [Changing the structure of the Iranian army from traditional to modern (Persian)]. *Zamaneh*, (52), 20-30. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/6098/30/text>
- Taslami, M. S. (2013). [Processual analysis of policy and decision making (Persian)]. 5th Ed. Tehran: SAMT. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1842861>
- Tilly, C. (1993). *Coercion, capital, and European States: AD 990-1992*. Hoboken, NJ: Wiley. <https://books.google.com/books?id=b1FzvFLSBBUC&dq>
- Torabi, Y., Naderi, A., & Mahbobimanes, H. (2005). [Military service system in Iran, issues and suggestions (explanatory report) (Persian)]. Retrieved from <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/732312>
- Zurcher, Erik J. 1999. Conscription and Resistance. The Historical Context. In: *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925*. London: I.B.Tauris. [DOI:10.5040/9780755611836]